

Ronald Inglehart, Pippa Norris

RISING TIDE

**Gender Equality and Cultural Change
around the World**

Cambridge University Press, Cambridge,
2003. 226 str.

Rastuća plima Ronalda Ingleharta i Pippe Norris zanimljiva je knjiga iz najmanje dva razloga. Prvi razlog su teoretske koncepcije koje autori postavljaju (koje se uglavnom temelje na ranijim Inglehartovim teorijama i empirijskim pokazateljima), a s kojima se ne možemo uvijek u potpunosti složiti, ali su tu, te se spram istih možemo i negativno odrediti. S obzirom na poplavu domaćih i stranih knjiga, s područja društvene znanosti, koje su pisane neobveznim stilom, spomenuta mogućnost predstavlja svojevrsno olakšanje. Drugi razlog su u knjizi prezentirani i u određenoj mjeri obrazloženi rezultati istraživanja World Values Study (Svjetsko istraživanje vrijednosti), čiji je začetnik upravo Inglehart. Istraživački projekt World Values Study, koji danas obuhvaća rezultate za više od devedeset zemalja u svijetu, proizašao je početkom osamdesetih godina 20. stoljeća iz projekta European Values Study (Europsko istraživanje vrijednosti).

No, s druge strane smatramo potrebnim istaknuti da su teoretske koncepcije, predstavljene u ovoj knjizi, uglavnom više razine općenitosti. Takav pristup dovoljan je za načelno određivanje nekih suvremenih društvenih kretanja, no nikako i za njihovo potpunije obrazloženje. S tim u vezi, komparativna istraživanja standardiziranog upitnika ovog tipa uglavnom ne omogućavaju dublju analizu rezultata. Razlozi tome su višestruki, od nerazumijevanja i/ili različitog razumijevanja pojedinih ispitivanih koncepcija, do izrazite nehomogenosti ispitivanih populacija.

Ronald Inglehart je profesor političkih znanosti i programski ravnatelj na Insti-

tutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Michigenu. Pippa Norris je predavač komparativne politike na John F. Kennedy školi za upravljanje Sveučilišta Harvard.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prva dva dijela razmatraju uzroke i posljedice »rastuće plime«, a treći dio je zaključni. Osim navedenog, knjiga sadrži i tri dodatka s empirijskim rezultatima i obrazloženjima pojedinih konstrukcija i instrumenata.

U prvom dijelu autori uvodno obrazlažu »rastuću plimu« spolne jednakosti, analiziraju razvoj od tradicionalnih spolnih uloga do spolne jednakosti, te razmatraju utjecaj religije i procesa sekularizacije na spolnu jednakost. Napominjemo kako smo u ovome prikazu odlučili prevoditi engleski pojam »gender« kao »spol«, a ne kao »rod«.

Krajem 20. stoljeća pitanje spolne jednakosti ponovo postaje važno pitanje na globalnoj razini. UN-ovo »Desetljeće žena«, koje je završilo 1985. godine, potaknulo je integriranje žena u nove koncepcije razvoja, te osnivanje i povezivanje mnoštva ženskih organizacija diljem svijeta. Taj trend, posebno je vidljiv u zadnjem desetljeću 20. stoljeća. Svjetska konferencija u Beču, održana 1993. godine, donosi proklamaciju kako su prava žena bitan dio ljudskih prava. Godinu dana poslije, Međunarodna konferencija o stanovništvu i razvoju, održana u Kairu, postavlja prava i zdravlje žena u samo središte programa održivog razvoja. Dvije godine kasnije, na Četvrtoj svjetskoj konferenciji žena u Bejingu, prihvaćena je platforma za promociju i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve žene. No, bez obzira na postignuti napredak u smislu spolne jednakosti, velike razlike i dalje ostaju. Autori navode kako se žene u mnogim društvima još uvijek suočavaju s izrazitom spolnom nejednakošću u podjeli kućanskih odgovornosti, ograničenog pristupa obrazovnim mogućnostima i ekonomskim resursima, kao i na pod-

ručju zauzimanja političkih pozicija i moći. Indikatori blagostanja, od pismenosti, dugovječnosti, participiranja na tržištu rada, pa sve do stope siromaštva, smrtnosti djece i stupnja obrazovanja otkrivaju stalne razlike između muškaraca i žena. Dinamika društvenih promjena nekim društvima donijela je spoj napretka i regresije u tom smislu. Primjer su društva postkomunističke Europe gdje su se, liberalizacijom tržišta, otvorile nove mogućnosti zapošljavanja žena, no s druge strane smanjila se socijalna sigurnost.

Autori kritički razmatraju stajalište da će ekonomski razvoj neke zemlje bitno utjecati na veću spolnu jednakost u toj zemlji. Kao primjer navode SAD, Francusku i Japan, koji bilježe tek minimalni napredak u području participiranja žena u struktura vlasti, za razliku od Južne Afrike gdje žene čine gotovo jednu trećinu svih članova parlamenata.

S tim u vezi, ističe se važnost društveno-kulturnog konteksta koji, osim ekonomskog razvoja i reformi zakona, također ima važan utjecaj u stvaranju spolne jednakosti. Dominantna kultura oblikuje percepcije primjerene podjele uloga u kući i obitelji, oblike plaćenog zapošljavanja i participacije u političkoj sferi. Društvene norme, uvjerenja i sustav vrijednosti koji postoje u svakom društvu, temelje se na stupnju socijalne modernizacije i religijske tradicije. Jasno je da kulturne promjene same po sebi nisu dovoljne, no autori smatraju da su kulturne promjene nužan uvjet za spolnu jednakost.

Žene prvo moraju promijeniti same sebe, a da bi se mogle nadati širim društvenim promjenama.

Uspoređujući kulturne čimbenike sa stupnjem društvenog razvoja i razvoja institucionalnih struktura, nije u potpunosti jasno u kojoj mjeri ti čimbenici utječu na pitanje spolne jednakosti, posebno kada se promatra dugotrajni proces promjene sustava vrijednosti.

Autori nastoje obrazložiti prijelaze od tradicionalnih prema sekularno-racionalnim vrijednostima, te od vrijednosti opstanka prema vrijednostima samoizražavanja i samoaktualizacije. Smanjivanje broja tradicionalnih obitelji povezuju s prvim prijelazom, a porast spolne jednakosti s drugim. U razmatranju navedenog autori polaze od uvriježene tipologije društava (agrarna, industrijska i postindustrijska), uzimajući uobičajene odrednice za svaki tip društva. U ovom prikazu ne smatramo potrebnim ulaziti u izlaganje te tipologije.

Također, uzimajući u obzir mnoštvo empirijskih rezultata koje donosi ova knjiga, važno je napomenuti kako ćemo se ograničiti na kraći prikaz tek nekoliko važnijih rezultata.

Tako su autori, mjereći potporu spolnoj jednakosti, konstruirali skalu spolne jednakosti koristeći sljedećih pet čestica iz WVS/EVS upitnika: 1. Općenito, muškarci su bolji politički vođe od žena; 2. Pri velikoj nezaposlenosti muškarci trebaju imati prednost pri zapošljavanju pred ženama; 3. Fakultetsko obrazovanje važnije je za mušku djecu; 4. Mislite li da žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom ili to nije uvjet; 5. Ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, odobravate li joj to ili ne.

Komparacija rezultata ove skale u šezdeset zemalja pokazuje kako je spolna jednakost najviše izražena u najrazvijenijim zemljama kao što su Finska, Švedska, Z. Njemačka, Kanada i Norveška. Ovi rezultati idu u prilog teoriji povezanosti ekonomske razvijenosti i spolne jednakosti, no stanje ipak nije tako jednoznačno. Naime, unutar drugih pet mjesta u ovom prikazu (od 6. do 10. mjesta) nalazimo zemlje kao što su I. Njemačka (7.) i Kolumbija (10.). Osim toga, visokopozicionirane su i Argentina (12.), Peru (13.), Dominikanska Republika (14.), Venezuela (15.) i Hrvatska (19.), što ukazuje na postojanje i dru-

gih čimbenika, osim ekonomskih, koji utječu na stavove spram spolne jednakosti. Od pet navedenih čestica, tri se nalaze u EVS upitniku na temelju kojeg se to istraživanje, po prvi put, provodilo i u Hrvatskoj (1999/2000). Sa stavom da bi, pri velikoj nezaposlenosti, muškarci trebali imati prednost pri zapošljavanju pred ženama ne slaže se 71,5% hrvatskih građana, dok ih se 20,5% slaže. Nadalje, njih 52,7% smatra da žena treba imati djecu da bi se osjećala ispunjenom, a 42,4% ih smatra da to nije nužno. Većina hrvatskih građana (65,9%) odobrava ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, što je jedan od najviših postotaka slaganja u Europi. Rezultati EVS istraživanja za Hrvatsku objavljeni su, kao preliminarno izvješće, u časopisu Bogoslovska smotra 2000. godine.

Nadalje, rezultati povezivanja skale spolne jednakosti s indikatorima societalne modernizacije (npr. BDP, Human Development Index, postotak urbane populacije itd.) pokazuju da societalna modernizacija vodi životu s više sigurnosti. Prije svega tu se misli na povećavanje osobnog dohotka, zdravstvenog stanja, te stvaranje učinkovitog javnog sektora i neprofitnih programa socijalne zaštite. Sve to stvara određenu društvenu klimu pogodnu liberalnim stajalištima spram cjelokupnih društvenih uloga, pa i onih spolnih.

Autori ističu da stavovi spram spolne jednakosti tvore koherentne i predikabilne obrasce. Konkretno, postoje jasne razlike u tom smislu između zemalja na različitim stupnjevima societalne modernizacije, od agrarnih društava s tradicionalnim, strogo odvojenim spolnim ulogama, do postindustrijskih društava koje karakterizira egalitarnost spolnih uloga. Nadalje, na spolnu jednakost u nekom društvu ne utječu samo ekonomski čimbenici, već postoji niz indikatora ljudskog razvoja, od stupnja potrošnje energije do očekivanja prosječne životne dobi, koji su jed-

nako dobri prediktori spolne jednakosti. Analiza generacijskih razlika pokazuje očekivane rezultate. Mlađe generacije u postindustrijskim društvima pokazuju znatno veću egalitarnost spram spolnih uloga, za razliku od starijih generacija. U industrijskim društvima takve razlike nisu toliko vidljive, dok ih u siromašnim agrarnim društvima nema. Također, postoje bitne razlike u stavovima između muškaraca i žena u pojedinim društvima, no mlađa muška populacija u razvijenim društvima bliska je mlađoj ženskoj populaciji.

Potporna spolnoj jednakosti jača je među više obrazovanima, manje religioznima, neoženjenima/neudanima i onima koji su skloniji postmaterijalističkim vrijednostima. Autori kao najvažniji rezultat ističu porast razlika između tradicionalnih agrarnih društava i egalitarnih postindustrijskih društava, koje su znatno veće nego one između žena i muškaraca unutar svakog pojedinog tipa društva.

Razmatrajući odnose religije, sekularizacije i spolne jednakosti autori izlažu da proces sekularizacije, kao jedan od bitnih modernizacijskih procesa, slabi utjecaj religijskih vrijednosti među mlađim generacijama u postindustrijskim društvima i potiče »rastuću plimu« spolne jednakosti. Analiza kohorti pokazuje da su postindustrijska društva prošla paralelnu liberalizaciju moralnih vrijednosti s obzirom na spolnost među mlađim generacijama, što je vidljivo u stavovima spram pitanja pobačaja, homoseksualnosti, prostitucije i razvoda. No, u isto vrijeme u agrarnim društvima, religioznost i dalje ima snažan utjecaj na društvene norme o primjerenosti podjeli spolnih uloga kod kuće, na radnom mjestu i u području javnosti. Navodi se da utjecaj različitih religijskih sektora i denominacija donosi različite stavove prema ženama, a islamska religijska tradicija predstavlja jednu od naj snažnijih zapreka spolnoj jednakosti.

Drugi dio knjige analizira posljedice »rastuće plime«, s težištem na spolnim razlikama u području politike. Autori razmatraju razlike pri glasovanju, te teme političkog aktivizma i žena kao političkih vođa.

Jedan od osnovnih rezultata WVS istraživanja, na koji autori ovdje ukazuju, jest smanjivanja konzervativnih stavova kod žena. Naime, rezultati pokazuju da su u većini zemalja u svijetu žene više »lijevo orijentirane«, za razliku od muškaraca. Posebno se to odnosi na pitanja primjerenog odnosa državnih intervencija i tržišnog mehanizma, gdje su žene sklonije aktivnoj državnoj intervenciji u smislu socijalne zaštite i javnog vlasništva. Promjene političkih stavova u ženskoj populaciji u tom smislu vidljive su od osamdesetih godina 20. stoljeća. Autori navode da su u razdoblju od pedesetih do osamdesetih godina žene bile konzervativnije (u ideološkom smislu i pri glasovanju) u odnosu na muškarce, no tada dolazi do promjena tog obrasca.

Analiza generacijskih rezultata u postindustrijskim društvima pokazuje da je moderni pomak u ideološkom smislu prisutniji među mlađom populacijom, dok tradicionalni pomak ostaje prisutniji kod starijih. Ovakvo stanje obrazlaže se promjenom vrijednosnih orijentacija.

Posebno važan učinak modernizacijskih procesa za žene autori vide u smanjivanju utjecaja čimbenika koji su ograničavali participiranje žena u javnoj sferi. Porast stupnja obrazovanja kod žena i njihova participacija na tržištu rada utječu i na politički aktivizam. Izborna izvješća iz šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća pokazala su manju prisutnost žena na izborima, u odnosu na muškarce. No studije s početka osamdesetih godina donose naznake promjena. Analizom indikatora tradicionalnog političkog aktivizma autori zaključuju kako je, suprotno mnogim pretpostavkama o sve većoj političkoj apatičnosti, javno političko djelo-

vanje u mnogim zemljama u porastu. Rezultati analize većine oblika političkog aktivizma pokazuju postojanje konzistentnog pomaka između žena i muškaraca, gdje su žene manje aktivnije od muškaraca. Takvo stanje vidljivo je kako u tradicionalnim oblicima političkog aktivizma kao što su interes za politiku i razgovori o politici, glasovanje i članstvo u strankama i sindikatima, tako i u području civilnog društva (članstvo u dobrovoljnim organizacijama i udrugama, novim društvenim pokretima i oblicima protesta kao što su demonstracije i bojkoti). No, te razlike variraju kada promatramo članstvo u pojedinim organizacijama i udrugama. Muškarci su skloniji članstvu u sportskim i profesionalnim udrugama, a žene religijskim i socijalnim. Naznačene spolne razlike izraženije su u manje razvijenim društvima, no postoje i u najrazvijenijim društvima što vodi zaključku kako kulturne promjene, o kojima govori ova knjiga, nisu u potpunosti zahvatile područje politike.

Zadnji dio knjige obrađuje temu žena kao političkih vođa. Autori polaze od sljedećih teza: 1. sadašnji stavovi prema ženama kao političkim vođama egalitarniji su u postindustrijskim društvima, nego u postkomunističkim i društvima u razvoju; 2. tradicionalni stavovi o spolnoj jednakosti i dalje su glavna zapreka izboru žena u parlament; 3. kulturna obilježja pojedinih društava imaju bitan utjecaj na participaciju žena u parlamentu; 4. navedene zapreke se, kao posljedica procesa modernizacije, smanjuju, posebno među mlađom populacijom u najrazvijenijim zemljama.

U daljnjem tekstu iznose se procjene kako je početkom 2002. godine u svijetu bilo 5500 žena parlamentaraca, što predstavlja 14,3% svih članova parlamenata. Usporedba s procjenom iz 1987. godine pokazuje porast broja žena za 5,4% (tada ih je bilo 9%), što donosi godišnji porast od 0,36%. Ako bi broj žena u parlamentima rastao tom dinamikom, spolna jednakost

(paritet) u parlamentima diljem svijeta mogla bi se očekivati negdje u prvoj polovici 22. stoljeća.

Egalitarni stavovi spram žena u politici, prema istraživanju WVS/EVS 1995.–2001., najviše su izraženi u Zapadnoj Njemačkoj, Norveškoj, Istočnoj Njemačkoj, Novom Zelandu i Švedskoj, a najmanje u Jordanu, Armeniji, Egiptu, Gruziji, Nigeriji i Slovačkoj. U taj prikaz postotaka neslaganja s tvrdnjom da su muškarci bolji političari od žena uključene su 62 zemlje, a Hrvatska se nalazi na 33. mjestu.

U zaključku autori ponavljaju neke od osnovnih rezultata istraživanja, ističući pritom važnost kulturnih normi, vrijednosti i uvjerenja u procesu prijelaza s tradicionalnog odnosa spolova prema spolnoj jednakosti. Suvremena kretanja prema spolnoj jednakosti u domu, obitelji, na radnom mjestu i u pozicijama političke moći označena su kao jedan od najvažnijih izazova političkim vladama u 21. stoljeću.

Krunoslav Nikodem

Ross Abbinnett

CULTURE AND IDENTITY

Critical Theories

Sage Publications, London, 2003. 230 str.

Knjiga *Kultura i identitet – kritičke teorije* Rossa Abbinetta na relativno malom broju stranica donosi doista kvalitetan prikaz i razradu novijih teoretskih pristupa pitanjima suodnosa kulture i identiteta. Teoretski okvir knjige čine rasprave o prijelaznom razdoblju moderniteta i postmoderniteta, unutar kojih autor kritički razmatra radove eminentnih autora kao što su Lyotard, Beck, Levinas, Bauman, Baudrillard, Giddens, Jameson i Derrida. Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi dio, pod naslovom *Postmodernost i postmodernizam*, donosi analizu etike Levinasa i Baumana, rizika i refleksivne modernosti

Becka i Giddensa, medija i simulacije Baudrillarda, postmodernizma i estetike Jamesona i Lyotarda, te dekonstrukcionizma i identiteta Derride. Drugi dio knjige, *Mediji, kultura i identitet*, obrađuje pitanja tehnologije, identiteta i kulturne industrije, informacije i simulacije, postmodernog i sublimnog, te kulture, politike i različitosti. Treći dio, *Postmodernizam i kraj povijesti*, razmatra pitanja »Novog svjetskog poretka«, odnosa znanosti, tehnologije i moguće katastrofe, te kapitalizma, globalizacije i kozmopolitizma. Ross Abbinnett je viši predavač društvene i kulturne teorije na Školi kulturnih studija Sveučilišta Metropolitan u Leedsu.

U uvodu autor postavlja pitanje zašto su ideje kulture i identiteta važne i zašto zahtijevaju pozornost danas, na početku 21. stoljeća. Odgovora na to pitanje je mnogo, no autor smatra da je tome tako zbog toga što niti kultura niti identitet nisu tek apstraktne, filozofske konstrukcije jer jastvo koje sudjeluje u svakodnevnoj društvenoj interakciji može to činiti jedino kroz priznavanje određenih kulturnih normi, vrijednosti i ideala. Stoga autor ističe kako središnja tema ove knjige neće biti jastvo kao »egzistencijalno biće« konstantno upleteno u pitanja o autentičnosti, već prije jastvo koje proizlazi iz sukoba i dogovora koji određuju stvarnost ljudske kulture. U tom smislu, rasprave prisutne u ovoj knjizi tematiziraju odnose između jastva, kao refleksivno djelatnog, te onog Drugog koji se javlja kao zahtjev za brigom i odgovornošću, i etabliranih struktura društvenog, kulturnog i ekonomskog života.

Općenito, poslijeprosvjeteljsku filozofiju karakterizira upravo taj odnos u smislu »performativnosti« subjekta koja označava stupanj na kojem osoba uključena u temeljnu kulturu svoje nacionalne države može kritički reflektirati etablirane strukture kolektivnog identiteta.

Autor ističe važnost Frankfurtske škole, posebno njihove analize kulture i ideolo-